

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

Ενότητα 5: ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ Α΄
Αισχύλος (68Θ200)

*Ορέστεια: Από την προσωπική αυτοδικία
στην επίσημη δικαιοσύνη*

Αγαμέμνων: Ο «νόστος» του ηγέτη-παιδοκτόνου

Αικατερίνη (Καίτη) Διαμαντάκου
Φιλοσοφική Σχολή
Τμήμα Θεατρικών Σπουδών

ΟΡΕΣΤΕΙΑ

Εικόνα 1: *Ορέστεια*, Εθνικό Θέατρο 2001, Σκηνοθεσία Γιάννη Κόκκου

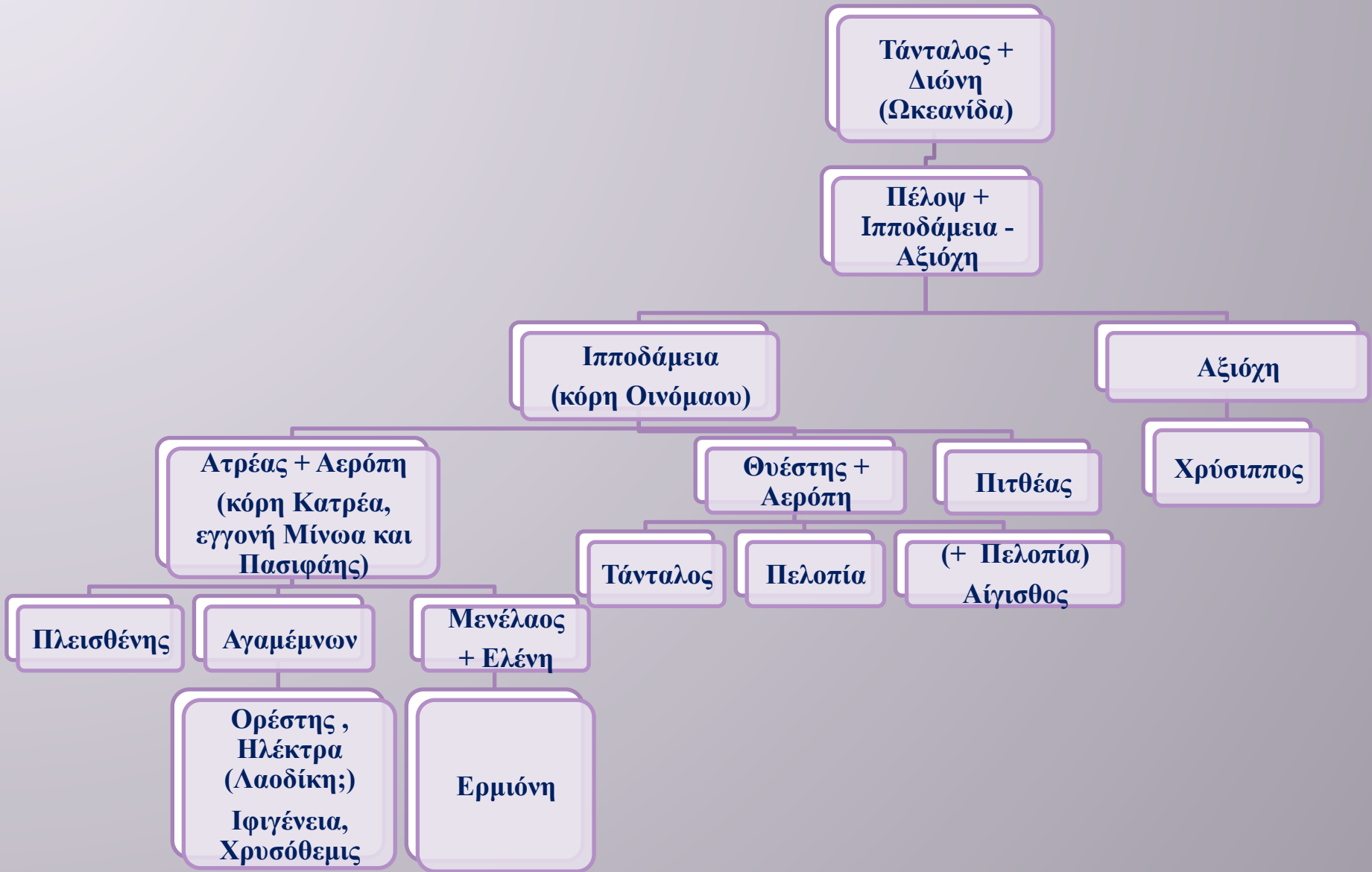

Η ταυτότητα της τετραλογίας I

- Τίτλος: *Ορέστεια* (άραγε ο πρώτος τίτλος των *Χοηφόρων*; Βλ. Αριστοφ. *Βάτρ.* 1126: ΕΥ: πρῶτον δέ μοι τὸν ἐξ Ὀρεστείας λέγε [πρόλογον]).
- Διδασκαλία: **458 π.Χ.** - Μεγάλα Διονύσια - Πρώτο βραβείο
- Η σχέση της παράστασης της *Ορέστειας* με την τελευταία μετάβαση του Αισχύλου στη Σικελία

Η ταυτότητα της τετραλογίας II

- Η μοναδική σωζόμενη τριλογία: *Αγαμέμνων*, *Χοηφόροι*, *Ευμενίδες*, (σατυρικό δράμα) *Πρωτεύς* (θαλάσσιος δαίμων, με μαντικές ικανότητες· *Οδύσσεια* δ 351 κ.εξ. - βασιλιάς της Αιγύπτου στην *Ελένη*)
- Ενιαία θεματική σύνθεση – Μυκηναϊκός/ Ατρειδικός κύκλος

Η ταυτότητα της τετραλογίας III

➤ Πρότυπα-Πηγές:

- ❑ *Οδύσσεια* (7^{ος} αι.): κυριαρχία του Αιγίσθου στη δολοφονία του Αγαμέμνονα (γ 248-275, δ 519-538, λ 409), προβολή της ηρωικής εκδίκησης του Ορέστη (γ 304-310), απουσία του Πυλάδη, απουσία της Ηλέκτρας από τα ομηρικά έπη (αναφέρονται: Λαοδίκη, Ιφιάνασσα, Χρυσόθεμις)
- ❑ *Ορέστεια* Στησιχόρου (χορικολυρικό ποίημα, πρβλ. *Παλινωδία*) και άλλα επικά ποιήματα (7^{ος}- 6^{ος} αι.): προβολή της Κλυταιμνήστρας ως κύριας ενόχου (πρβλ. 11^ο Πυθιόνικο Πινδάρου), προβολή του ρόλου του Απόλλωνα, πιθανή εμφάνιση Ηλέκτρας, Πυλάδη και Τροφού, εισαγωγή και προβολή του θέματος της «ενοχής» του Ορέστη;

Η ταυτότητα της τετραλογίας IV

- Ερυθρόμορφη αττική αγγειογραφία στο μεταίχμιο 6^{ου} και 5^{ου} αι. π.Χ., με προσφιλές θέμα την εκδίκηση του Ορέστη
- Αττική μυθολογική παράδοση για καταφυγή του Ορέστη και δίκη του στην Αθήνα από τους δώδεκα θεούς
- Δραματουργικές παρεμβάσεις Αισχύλου κυρίως στην τρίτη τραγωδία: ίδρυση του Αρείου Πάγου με την πρωτοβουλία της Αθηνάς και σύνδεση του Αρείου Πάγου με την αθώωση του Ορέστη

Ζητήματα δραματικής σύνθεσης και γλωσσικής έκφρασης I

- ❖ Χρήση προλόγου και στις τρεις τραγωδίες
- ❖ Επανερχόμενες στημονικές-συνδετικές εικόνες και φράσεις: δίκτυ-παγίδα-πέπλο, ζωικοί συμβολισμοί (φίδι, αετός, λιοντάρι, λύκος κ.ά.), ναυτικοί όροι, νομικοί όροι, «νοσολογικοί» όροι κτλ.
- ❖ Λογοπαίγνια-νεολογισμοί: *ελέναυς, έλανδρος, ελέπτολις, μνησιπήμων, γυιοβαρής, ισόπρεσβυς κ.ά.*
- ❖ Επική χρήση «καταλόγων»: κατάλογος τόπων-σταθμών της αγγελιοφόρου φωτιάς, κατάλογος των δελφικών θεών

Ζητήματα δραματικής σύνθεσης και γλωσσικής έκφρασης II

- ❖ Ποικιλότητα δραματικών, εκφραστικών και σκηνικών μέσων στα διαφορετικά έργα της τριλογίας (διαφορετική έκταση χορικών και διαφορετική γλώσσα στον *Αγαμέμνονα* και στις *Ευμενίδες*, διαφορετική χρήση του δραματικού χώρου, διαφορετική χρήση της «τερατείας», διαφορετική χρήση του τρίτου υποκριτή)
- ❖ Μνημειακή δομή του συνόλου αλλά και αυτονομία-πληρότητα κάθε συγκεκριμένης τραγωδίας και κάθε συγκεκριμένης σκηνής χωριστά.

Εικόνα 2:

Ορέστεια – Εθνικό Θέατρο 1949.

Σκηνοθεσία: Δημήτρης Ροντήρης.

Κλυταιμνήστρα: Μαρίκα Κοτοπούλη

Εικόνα 3: *Ορέστεια*
Εθνικό Θέατρο 1954.
Σκηνοθ.: Δημήτρης Ροντήρης

Ζητήματα σκηνικής παρουσίασης I

- Προσδιορισμένος ο σκηνικός (παριστάμενος, μιμητικός) τύπος δράσης και οργανική ένταξή του στα επί σκηνής δρώμενα.
- Ενιαίος και σταθερός ο παριστάμενος τύπος δράσης στον *Αγαμέμνονα* - Μεταβολή του παριστάμενου τύπου δράσης στις *Χοηφόρους* και τις *Ευμενίδες*
- *Ευμενίδες*: η μοναδική σωζόμενη τραγωδία, της οποίας μια καθοριστική σκηνή τοποθετείται στην καρδιά του αθηναϊκού άστεως

Ζητήματα σκηνικής παρουσίασης II

- Χρήση κεντρικής θύρας και παρόδων=εισόδων
- Πλήθος οπτικών εφέ και στοιχείων «τερατείας»: άρματα, σκηνικές μηχανές (εκκύκλημα, γερανός, καταπακτή;), επί σκηνής πτώματα, σκηνές πλήθους, τρομακτικές ενδυμασίες, είδωλο, «μετάστασις» Χορού Ερινύων
- Χρήση τριών υποκριτών και δωδεκαμελούς (;) Χορού

Εικόνα 4: *Ορέστεια*, Θέατρο Τέχνης 1980 (επανάλ.: 1982). Σκηνοθ.: Κάρολος Κλυταιμνήστρα: Μελίνα Μερκούρη (1982: Μάγια Λυμπεροπούλου)

Ζητήματα ερμηνευτικά-ιδεολογικά Ι

- ❖ Θεολογία Αισχύλου: *ἀρά, ὕβρις, ἄτη, ἁμαρτία, τίσις, δίκη*
- ❖ Η κληρονομικότητα της «αμαρτίας», η αιματηρή Ειμαρμένη
- ❖ Η Δίκη ως δυναμική ισορροπία, ως σύνθεση αντιθέτων («εὐπαθῆς ἁρμονίη» «ἐκ τῶν διαφερόντων»)
- ❖ Σύγκρουση και εν τέλει ιεραρχική σύνθεση παλαιάς και νέας θεϊκής τάξης, αρχαίου και νέου δικαίου, θεϊκού και κοσμικού δικαίου, εκδικητικής αυτοδικίας και θεσμοθετημένης δικαιοσύνης, μύθου και λόγου, οίκου και πόλεως, μητριαρχίας-πατριαρχίας, αρσενικού-θηλυκού.

Ζητήματα ερμηνευτικά-ιδεολογικά II

- ❖ Αναγωγή του ψυχολογικού, του ενδοοικογενειακού και του ανθρώπινου στο κοινωνικό, κοσμικό, θεϊκό επίπεδο
- ❖ Σχέση με την ιστορική πραγματικότητα: Οι μεταρρυθμίσεις του Εφιάλτη και ο περιορισμός των δικαιοδοσιών του Αρείου Πάγου στην εκδίκαση υποθέσεων φόνου (462 π.Χ.), οι σχέσεις με το Άργος (συμμαχία 461/60 π.Χ.), η ανάδειξη του αθηναϊκού και του σπαρτιατικού ιμπεριαλισμού, οι εσωτερικές συγκρούσεις στις ελληνικές πόλεις και μάλιστα στην Αθήνα (δολοφονία Εφιάλτη, οστρακισμός Κίμωνα 461-460 π.Χ.)

Εικόνα 5: Αισχύλου-Ξενάκη *Ορέστεια-Ακολουθία Αισχύλου*. ΚΘΒΕ-Ομάδα Εδάφους 1995.
Σκηνοθεσία-χορογραφία-εικαστική σύλληψη: Δημήτρης Παπαϊωάννου

Ορέστεια

- ◆ «Η κιβωτός του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού»
- ◆ «Το πρώτο γυναικοκεντρικό ντοκουμέντο»
- ◆ «Το μεγαλύτερο επίτευγμα της ανθρώπινης σκέψης»
- ◆ «Ο παρθενώνας του θεάτρου»

ΑΓΑΜΕΜΝΩΝ

Εικόνα 6: Ορέστεια, «Αμφι-Θέατρο» Σπύρου Ευαγγελάτου 1990

Η ταυτότητα της τραγωδίας Ι

- ✓ Τίτλος: *Αγαμέμνων*
- ✓ Έτος παράστασης: 458 π.Χ.
- ✓ Πρώτο βραβείο
- ✓ Τετραλογία: *Αγαμέμνων, Χοηφόροι, Ευμενίδες, Πρωτεύς*
- ✓ Ενιαίος θεματικός άξονας
- ✓ 1.673 στίχοι: το μεγαλύτερο σωζόμενο δράμα του Αισχύλου
- ✓ Δραματικά πρόσωπα: ΦΥΛΑΞ – **ΚΛΥΤΑΙΜΝΗΣΤΡΑ** – ΚΗΡΥΞ – **ΑΓΑΜΕΜΝΩΝ** – **ΚΑΣΣΑΝΔΡΑ** – ΑΙΓΙΣΘΟΣ – ΧΟΡΟΣ ΑΡΓΕΙΩΝ ΓΕΡΟΝΤΩΝ (842 στ.)
- ✓ Χρήση δύο ή τριών υποκριτών; – Δωδεκαμελής (;) Χορός

Η ταυτότητα της τραγωδίας II

- ✓ **Κειμενική (338 στ.), σκηνική και επικοινωνιακή υπεροχή της Κλυταιμνήστρας**
- ✓ **Μικρή κειμενική, σκηνική και επικοινωνιακή παρουσία (84 στ., 1 σκηνή), αλλά μεγάλη δραματική βαρύτητα του Αγαμέμνονα**
- ✓ **Κειμενική, σκηνική και δραματική βαρύτητα του Χορού: 843 στίχοι, εκτεταμένη Πάροδος πάνω από 200 στίχους)**

Η ταυτότητα της τραγωδίας III

- ✓ **Δραματικός, επί σκηνής παριστάμενος χρόνος: Μια μέρα λίγο πριν από την αυγή, μετά την πτώση της Τροίας**
- ✓ **Δραματικός, επί σκηνής παριστάμενος χώρος: Βασίλειο Ατρείδων στο Άργος - Η πρόσοψη του παλατιού του Αγαμέμνονα (μόνιμο «φόντο»)**
- ✓ **Εξω-σκηνικός χώρος: Ο εσωτερικός χώρος του παλατιού**

ΠΡΟΛΟΓΟΣ: στ. 1-39

Φύλαξ

- Ο Φύλακας, λίγο πριν το ξημέρωμα, ξαπλωμένος πάνω στη στέγη του παλατιού, караδοκεί –σε διατεταγμένη από την Κλυταιμνήστρα υπηρεσία – το φωτεινό σήμα για την άλωση της Τροίας.
- Κόπωση από τη μακροχρόνια αναμονή και θλίψη για την παρούσα κατάσταση στο παλάτι → Ενθουσιασμός για τη λάμψη του δαυλού → Ανησυχητική γνώση της κατάστασης στο παλάτι και φόβος για τα μελλούμενα: η συναισθηματική καμπύλη όλου του μεγάλου δραματικού τμήματος ως την τελική καταστροφή.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ: στ. 1-39

Φύλαξ

- Οι έμμεσες, ανώνυμες αναφορές στην Κλυταιμνήστρα: «*γυναικὸς ἀνδρόβουλον ἐλπίζον κέαρ*» (στ. 11) – «*Ἀγαμέμνωνος γυναικὶ*» (στ. 26)
- (στ. 36-37) «*βοῦς ἐπὶ γλώσση μέγας βέβηκεν*»: Το «βόδι» (απεικονιζόμενο σε αθηναϊκά νομίσματα) με την έννοια εδώ της δωροδοκίας με αντάλλαγμα τη σιωπή; Το βόδι με την έννοια του χρηματικού προστίμου και της κατακράτησης μισθού; Με την έννοια της τιμωρίας μέσω μαστιγίου ή φίμωτρου; Το βόδι ως σύμβολο της βασιλικής εξουσίας και καταπίεσης;

ΠΡΟΛΟΓΟΣ: στ. 1-39

Φύλαξ

Πρβλ. *Οδύσσεια* δ 524-530

- τὸν δ' ἄρ' ἀπὸ σκοπιῆς εἶδε σκοπός, / ὄν ῥα καθεῖσεν Αἴγισθος
δολόμητις ἄγων, / ὑπὸ δ' ἔσχετο μισθὸν χρυσοῦ δοιὰ τάλαντα· /
φύλασσε δ' ὄ γ' εἰς ἐνιαυτόν, / μὴ ἐ λάθοι παριών, μνήσαιτο δὲ
θούριδος ἀλκῆς. / βῆ δ' ἴμεν ἀγγελέων πρὸς δώματα ποιμένι λαῶν. /
αὐτίκα δ' Αἴγισθος δολίην ἐφράσσατο τέχνην·
- *Κι ἀπὸ τῆ βίγλα ὁ φύλακας ἀμέσως τὸν ξανοίγει / ποὺ ὁ πονηρὸς ὁ*
Αἴγιστος τὸν εἶχε ἐκεῖ στημένο· / τοῦ 'χε ταμένη πλερωμὴ δυὸ
τάλαντα χρυσάφι· / μέρα καὶ νύχτα φύλαγε νὰ μὴν κρυφοπεράση /
καὶ πέση καταπάνω τους μὲ τ' ἄρματα στὸ χέρι. / Καὶ τρέχει φέρνει
μῆνυμα τοῦ βασιλιᾶ στὸν πύργο. (μτφ. Αργ. Εφταλιώτη)

Εικόνα 7: Ο Φρουρός (Ηλίας Δεστούνης) στην παράσταση του *Αγαμέμνονα* από το Εθνικό Θέατρο, 1932, σε σκηνοθεσία Φώτου Πολίτη.

ΠΑΡΟΔΟΣ: στ. 40 - 257 I

Χορός Αργείων Γερόντων

Στοιχεία ταυτότητας του Χορού: υπέργηροι (στ. 79), με «σκήπτρα»-μπαστούνια (στ. 75) και ξίφος (στ. 1650-1)

- Τριμερής άρθρωση Παρόδου
- ✓ A. (στ. 40-103): Αναδρομή στην αρχή της εκστρατείας για την «πολυάνορα Ελένη» - Ελπίδα για την τιμωρία των Τρώων – Δικαιολόγηση της παραμονής του Χορού στο Άργος – Άμεση απεύθυνση στην (αθέατη; θεατή; διερχόμενη; μόνιμα παρούσα επί σκηνής ως τον στ. 264;) Κλυταιμνήστρα (στ. 84): πραγματοποίηση θυσιών (επί σκηνής παριστάμενη; τειχοσκοπικά αναμεταδιδόμενη; επί σκηνής μετωνυμικά υποδεικνυόμενη;)

ΠΑΡΟΔΟΣ: στ. 40-257 II

Χορός Αργείων Γερόντων

- ✓ B´ (στ. 104-159): Ο οiwνός και η προφητεία του Κάλχαντα για την άλωση της Τροίας – Φόβος για τη διαιώνιση της ύβρεως και της εκδίκησης από μέρους της θυμωμένης Άρτεμης, αλλά και της θυμωμένης «οικόσιτης, δολίας, τεκνοποίνου» (Κλυταιμνήστρας)

ΠΑΡΟΔΟΣ: στ. 40-257 III

Χορός Αργείων Γερόντων

- ✓ Γ' (στ. 160-257): Ύμνος στον Δία και στη νομοτελειακή επιβολή της «σωφροσύνης» μέσα από τη «βίαιη χάριν» του «πάθει μάθει» – Αναδρομή στην αρχή της εκστρατείας και τη «δυσσεβῆ, ἀναγνον, ἀνίερον» θυσία της Ιφιγένειας- Αγωνία για την τύχη του Αγαμέμνονα και την τιμωρία του – Αναγγελία εισόδου της Κλυταιμνήστρας («μονόφρουρον ἔρκος Ἀπίας γῆς»).

*στάζει δ' ἄνθ' ὕπνου πρὸ καρδίας
μνησιπήμων πόνος·*

Αισχύλος, Αγαμέμνων 179-180

*Κι α σου μιλώ με παραμύθια και παραβολές
είναι γιατί τ' ακούς γλυκότερα, κι η φρίκη
δεν κουβεντιάζεται γιατί είναι ζωντανή
γιατί είναι αμίλητη και προχωράει·
Στάζει τη μέρα στάζει στον ύπνο
μνησιπήμων πόνος.*

*Γιώργος Σεφέρης, «Τελευταίος Σταθμός»,
Ημερολόγιο Καταστροφώματος Β', 1944*

Εικόνα 8: *Ορέστεια*, «Εθνικό Θέατρο», 1959. Σκηνοθεσία: Δημήτρης Ροντήρης
Άννα Συνοδινού (Κλυταιμνήστρα), Γιάννης Αποστολίδης (Αγαμέμνων), Κάκια Παναγιώτου
(Κασσάνδρα), θίασος.

Α΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ: στ. 258-354

Χορός - Κλυταιμνήστρα

- Σεβάσμια τυπική προσφώνηση της Κλυταιμνήστρας, που αναγγέλλει επίσημα την άλωση της Τροίας – Αμφισβήτηση της βεβαιότητας της είδησης από το Χορό.
- Πρώτη ρήση της Κλυταιμνήστρας (στ. 281-316): Περιγραφή της διαδοχικής πορείας της αγγελιοφόρου, «τηλεγραφικής» φλόγας («επικός κατάλογος»)

Α΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ: στ. 258-354

Χορός - Κλυταιμνήστρα

- Δεύτερη ρήση της Κλυταιμνήστρας (στ. 320-350):
Περιγραφή του οδυρμού και της αναταραχής στην Τροία –
Η πιθανότητα της ασέβειας και της τιμωρίας των νικητών
(για το χαμένο αίμα στην Τροία αλλά και στην πατρίδα
τους).
- **Επιδοκιμασία της «κατ' άνδρα» «σωφροσύνης» της
«γυναίκας» Κλυταιμνήστρας από τον Χορό (στ. 351) -
Έξοδος Κλυταιμνήστρας**

Α΄ ΣΤΑΣΙΜΟ: στ. 355-487

Χορός

- Ευχαριστήριες ευχές του Χορού στους θεούς (στ. 355-366)
- Α΄ στροφικό ζεύγος: Αναφορά στην αλαζονεία-απληστία, στην καταπάτηση της Δίκης και την αναπόδραστη τιμωρία – Παράδειγμα: η αισχρή συμπεριφορά του Πάρη απέναντι στους ξενιστές του
- Β΄ στροφικό ζεύγος: Η απόδραση της Ελένης – Η αισθητή απουσία της - Η καθολίκευση των συνεπειών από την αρπαγή της
- Γ΄ στροφικό ζεύγος: Η αμφίβολη αξία της πολύνεκρης εκστρατείας για την τιμωρία του Πάρη και η λαϊκή οργή– Έκφραση μετριοπάθειας απέναντι στη φιλοδοξία και την απληστία, αποκήρυξη του πολέμου
- Επωδός: Εκ νέου αμφισβήτηση της αλήθειας της είδησης που προέρχεται από «γυναίκα» (πρβλ. αρχή Α΄ Επεισοδίου)

Β΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ: στ. 488-680 Ι

Χορός – Κήρυξ - Κλυταιμνήστρα

- Αναγγελία εισόδου και άφιξη του Κήρυκα (προάγγελος του Αγαμέμνονα – «αντανακλώμενη σκηνή» με τη μετέπειτα σκηνή άφιξης του Αγαμέμνονα)
- Το ζήτημα της σκηνικής παρουσίας (και ομιλίας: στ. 489-502) της Κλυταιμνήστρας μέχρι το στ. 586
- ❖ Πρώτη ρήση (στ. 503-537): Ενθουσιώδης χαιρετισμός προς την πατρίδα και τους θεούς της και περιγραφή της καταστροφικής δράσης του Αγαμέμνονα μετά την άλωση της Τροίας
- ❖ Σύντομος διάλογος Χορού-Κήρυκα: η χαρά της άφιξης δηλητηριάζεται από τον φόβο, την αγωνία, την ανησυχία.

Β' ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ: στ. 488-680 Π

Χορός - Κήρυξ - Κλυταιμνήστρα

- ❖ Δεύτερη ρήση (στ. 551-582): Αναδρομή στα βάσανα και τις ταλαιπωρίες της ζωής στο στρατόπεδο των Αχαιών
- Είσοδος ή παρέμβαση (;) της Κλυταιμνήστρας (στ. 586κε.): Θριαμβευτική αυτοεπιβεβαίωση απέναντι στις αμφιβολίες του Χορού – Προετοιμασία «θερμής» υποδοχής του συζύγου της – Έξοδος Κλυταιμνήστρας στο παλάτι
- Σύντομος διάλογος Χορού-Κήρυκα: ερωταπαντήσεις για την τύχη του Μενελάου και την επιστροφή των Αχαιών
- ❖ Τρίτη ρήση Κήρυκα (στ. 636-680): Περιγραφή της τρικυμίας κατά την επιστροφή των Αχαιών – Η ελπίδα για τη διάσωση του Μενελάου (πρβλ. το σατυρικό δράμα της τετραλογίας, *Πρωτεύς*)

Εικόνα 9: *Ορέστεια, Αγαμέμνων*, «Εθνικό Θέατρο», 1967.
Σκηνοθεσία: Αλέξης Μινωτής - Κλυταιμνήστρα: Κατίνα Παξινού

Β΄ ΣΤΑΣΙΜΟ: στ. 681 - 781 Ι ΧΟΡΟΣ

- Α΄ στροφικό ζεύγος: Χαρακτηρισμός της Ελένης ως καταστροφέα των πλοίων, των ανδρών και των πλοίων με ετυμολογία του ονόματός της από το «έλεϊν» (αίρέω)
- Β΄ στροφικό ζεύγος: Ηθογράφηση της Ελένης ως **λιονταρόπουλου** που ανατρέφεται με τρυφερότητα, για να γίνει, όταν μεγαλώσει, αιμοβόρο θηρίο.

Β΄ ΣΤΑΣΙΜΟ: στ. 681-781 II ΧΟΡΟΣ

- Η παραβολή του «**οικόσιτου λέοντος**» [πρβλ. και στ. 141 (**ελληνικός στρατός**), στ. 1259 (**Αγαμέμνων**), στ. 1224-1259 (**Αίγισθος και Κλυταιμνήστρα**), *Χοηφ.* 937-938 (**Ορέστης**)]: παραβολή συνυφασμένη με τη διαδικασία επανεμφάνισης, από γενιά σε γενιά, του οικογενειακού δαίμονα, της αναπαραγωγής του φαύλου κύκλου του αίματος

Β΄ ΣΤΑΣΙΜΟ: στ. 681-781 ΙΙΙ

ΧΟΡΟΣ

- Γ΄ στροφικό ζεύγος: Ο μοιραίος ερχομός της Ελένης στην Τροία – Αμφισβήτηση της κοινής πίστης ότι η πολύ μεγάλη ευτυχία επισύρει συμφορά στον κάτοχό της. Η «ὔβρις», το «θράσος» και η «ἄτη» του ανθρώπου είναι που διαιωνίζονται, επιφέροντας την τιμωρία της για την αποκατάσταση της «δίκης».
- Δ΄ στροφικό ζεύγος: Η διαιώνιση της ὕβρεως και η επιβολή της δικαιοσύνης

ΕΘΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ
ΧΕΙΜΕΡΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 2004-2005

ΠΕΙΡΑΜΑΤΙΚΗ ΣΚΗΝΗ

ΑΙΣΧΥΛΟΥ

Ορέστεια

Εικόνα 10: *Ορέστεια*, Εθνικό
Θέατρο – Πειραματική Σκηνή
(δραματουργική σύνθεση), 2005
Σκηνοθεσία: Δημήτρης Λιγνάδης

Γ΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ: στ. 782-974 Ι

Χορός – Αγαμέμνων – Κλυταιμνήστρα – [Κασσάνδρα]

- Είσοδος Αγαμέμνονα σε άρμα(τα), με την Κασσάνδρα (ως ενός σημείου αθέατη ή εξαρχής θεατή;)
- Εκτενής αλλά συγκρατημένος χαιρετισμός του βασιλιά από τον Χορό (στ. 782-809)
- Ρήση Αγαμέμνονα (στ. 810-854): Ευσεβείς ευχαριστίες προς τους θεούς, που συνήργησαν στη «δίκαιη» τιμωρία των Τρώων – Ενδιαφέρον για τη «δημοκρατική» διευθέτηση των πολιτικών υποθέσεων
- Είσοδος Κλυταιμνήστρας (με θεραπαινίδες) από το παλάτι και κραυγαλέα διαχυτική υποδοχή του Αγαμέμνονα (στ. 855 κε.) – Επιτήδεια δικαιολόγηση της απουσίας του Ορέστη στον Στρόφιο

Γ΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ: στ. 782-974 II

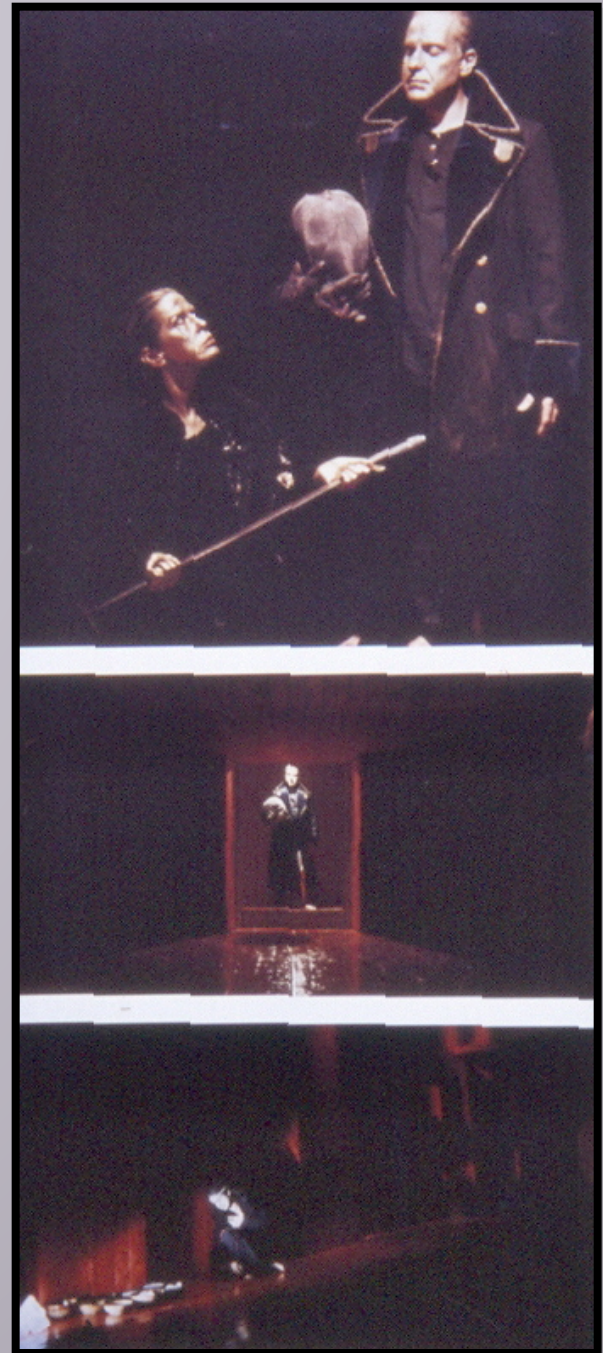
Χορός – Αγαμέμνων – Κλυταιμνήστρα - Κασσάνδρα

- Κάλεσμα του Αγαμέμνονα να κατέβει από το άρμα και να πατήσει πάνω στον πορφυρό τάπητα (στ. 905 κ.εξ.)
- Αρχική άρνηση της τιμής (= ύβρης) από τον Αγαμέμνονα
- Στιχομυθία Κλυταιμνήστρας-Αγαμέμνονα και τελική μεταστροφή του βασιλιά (στ. 944 κ.εξ.)
- Παρουσίαση της Κασσάνδρας και συστάσεις στην Κλυταιμνήστρα για ευγενή μεταχείρισή της (στ. 950-956)
- Θριαμβευτική είσοδος του Αγαμέμνονα στο παλάτι αλλά και θριαμβευτική παρακολούθησή της από την Κλυταιμνήστρα (στ. 958-974)

Εικόνα 11: *Ορέστεια*
«Ανοιχτό Θέατρο» σκηνοθεσία Γιώργου Μιχαηλίδη
1993

Αγαμέμνων: Μηνάς Χατζησάββας –
Κλυταιμνήστρα: Μαριέττα Σγουρδαίου –
Κασσάνδρα: Ντίνα Μιχαηλίδη

Εικόνα 12: Εθνικό Θέατρο, 2001 – Σκηνοθεσία: Γιάννης Κόκκος
Κλυταιμνήστρα: Λυδία Κονιόρδου – Αγαμέμνων: Νικήτας Τσακίρογλου

Γ΄ ΣΤΑΣΙΜΟ: στ. 975-1034

- Δύο στροφικά ζεύγη : Βαθιά αγωνία και προαίσθηση μιας αναπότρεπτης συμφοράς – Η μεταβλητότητα της ανθρώπινης ευτυχίας αλλά και η δυνατότητα ανάκαμψης μετά από μια συμφορά - Το αναπλήρωτο κενό της χαμένης ζωής (Αγαμέμνων; Ιφιγένεια;)
- Σκηνική παρουσία (και κινησιακή δράση;) της Κασσάνδρας πάνω στο άρμα

Δ΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ: στ. 1035-1330 I

Χορός – Κλυταιμνήστρα - Κασσάνδρα

- Απεύθυνση της επιτακτικής και περιφρονητικής Κλυταιμνήστρας προς τη «βουβή», «βάρβαρη», πιασμένη (και κινούμενη) σαν «θηρίο» Κασσάνδρα, για να κατέβει από το άρμα
- Άπραγη αποχώρηση της Κλυταιμνήστρας (στ. 1068)
- Εκτεταμένη διαλογική σκηνή Κασσάνδρας-Χορού (στ. 1072-1177): Εκστατική αναδρομή στο παρελθόν των Ατρείδων και περιγραφή του θανάσιμου μέλλοντος

Δ' ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ: στ. 1035-1330 II

Χορός – Κλυταιμνήστρα - Κασσάνδρα

Τριμερώς αρθρωμένος κομμός της Κασσάνδρας σε στροφικά ζεύγη, με ενδιάμεσες παρεμβάσεις του Χορού και κορύφωση της προφητικής έκστασης (στ. 1178-1330):

- Λεπτομερέστατη θέαση των παρελθόντων (Θυέστης, θυέστεια δείπνα)
- Πρόβλεψη του προσεχούς διπλού φόνου
- Πρόβλεψη της εκδίκησης του Ορέστη και του επόμενου διπλού φόνου

Δ΄ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ: στ. 1035-1330 ΠΙ Χορός – Κλυταιμνήστρα - Κασσάνδρα

- Συγκερασμός «πάθους» και «λόγου» από μέρους του δραματικού προσώπου, «εκπλήξεως» και «οίκτου» από μέρους του Χορού και του θεατή
- Σταδιακή είσοδος της Κασσάνδρας στο παλάτι (στ. 1290-1330): η ευθραυστότητα και η προσωρινότητα της ευτυχίας

Εικόνα 13: *Ορέστεια*
«Εθνικό Θέατρο», 2001, σκηνοθεσία:
Γιάννης Κόκκος
Κασσάνδρα: Όλια Λαζαρίδου

Εικόνα 14: *Oresteia*, National Theatre UK director: Peter Hall 1980

Δ΄ ΣΤΑΣΙΜΟ: στ. 1331-1371

- ❖ Γενικός σχολιασμός των λόγων της Κασσάνδρας από τον Χορό (στ. 1331-1342)
- ❖ Οι «εκτός σκηνής» επιθανάτιες κραυγές του Αγαμέμνονα (στ. 1343, 1345)
- ❖ Διχασμός του Χορού (σε 12 ιαμβικά δίστιχα) και αναποφασιστικότητά του να αντιδράσει (στ. 1348-1371)

Εικόνα 15: «Ανοιχτό Θέατρο», 1993. Κλυταιμνήστρα: Μαριέττα Σγουρδαίου

Εικόνα 16: *Oresteia*, National Theatre UK, director: Peter Hall 1980.

ΕΞΟΔΟΣ: στ. 1372-1673
Χορός – Κλυταιμνήστρα – Αίγισθος
(Αγαμέμνων – Κασσάνδρα)

- Είσοδος Κλυταιμνήστρας με τα δύο πτώματα (στ. 1372)
- Σύγκρουση Χορού-Κλυταιμνήστρας (στ. 1407-1577): Τα κίνητρα της Κλυταιμνήστρας (**σφαγή Ιφιγένειας, απιστίες Αγαμέμνονα στην Τροία, Κασσάνδρα, μιανό πατρικό παρελθόν του Αγαμέμνονα -θυέστεια δείπνα**) – Αντιδράσεις και θρήνος του Χορού

ΕΞΟΔΟΣ: στ. 1372-1673

Χορός – Κλυταιμνήστρα – Αίγισθος (Αγαμέμνων – Κασσάνδρα)

- Είσοδος Αιγίσθου (στ. 1577) και θριαμβολογία του, με επιλεκτική ανάληψη των παρελθοντικών συμβάντων (θυέστεια δείπνα, κατάρρα Θυέστη στον Ατρέα, εξορία Θυέστη και Αιγίσθου, επιστροφή Αιγίσθου για εκδίκηση)
- Κλιμακούμενη αντιπαράθεση Αιγίσθου και Χορού, ο οποίος αμφισβητεί τη συμμετοχή του Αιγίσθου στον φόνο και προβλέπει την εκδίκηση του Ορέστη
- Παρέμβαση Κλυταιμνήστρας για την καθυσύχαση του Αιγίσθου (στ. 1654) και την αποφυγή της βίας.

Εικόνα 17: «Εθνικό Θέατρο», 2001, σκηνοθεσία: Γιάννης Κόκκος
. Κλυταιμνήστρα: Λυδία Κονιόρδου - Αίγισθος : Θέμις Πάνου

Ζητήματα δραματικής σύνθεσης I

- Άξονας της δομής της δράσης: η δολοφονία του Αγαμέμνονα, μέσα από μια παρατεταμένη διαδοχή σκηνών
- Εκτενέστατο εκθετικό, στοχαστικό και λυρικό μέρος + Πυκνότητα δράσης στο δεύτερο μέρος (πρβλ. *Πέρσαι*, *Χοηφόροι*)
- Η δραματική λειτουργία του Φύλακα και του Κήρυκα: η οπτική των πραγμάτων από τη μεριά των «ταπεινών»

Ζητήματα δραματικής σύνθεσης II

- **Κειμενική, σκηνική, επικοινωνιακή και δραματική βαρύτητα του Χορού**
- **Κειμενική, σκηνική, επικοινωνιακή και δραματική επικυριαρχία της Κλυταιμνήστρας (= ρόλος του αρχαίου πρωταγωνιστή;)**
- **Κλιμάκωση της ανδρικής παρουσίας: Φύλαξ – Χορός – Κήρυξ – Αγαμέμνων – Αίγισθος - [Ορέστης]**

Ζητήματα δραματικής σύνθεσης III

- Η δραματική λειτουργία της σκηνης της Κασσάνδρας: σύνδεση με το μυθικό/δραματικό παρελθόν και μέλλον
- Επαναλαμβανόμενα μοτίβα: «δίχτυ»/ «πέπλο» - πλήθος ζωολογικών μεταφορών
- Μοναδική διάσπαση του Χορού μετά τον φόνο
- Διασπασμένη «έξοδος» Χορού – Υποκριτών: αίσθηση ρωγμής, «ανοιχτό» δραματικό τέλος

Ζητήματα σκηνικής παρουσίασης I

- Ύπαρξη ενός σταθερού σκηνικού οικοδομήματος και οργανική ενσωμάτωσή του στην επί σκηνής δράση
- Συνεχής χρήση της κεντρικής θύρας
- Η σκηνική παρουσία (;) της Κλυταιμνήστρας στη διάρκεια της Παρόδου και του Β' Επεισοδίου
- Χρήση άρματος/αρμάτων

Ζητήματα σκηνικής παρουσίασης II

- Η σκηνική διεύθυνση της συνάντησης Κλυταιμνήστρας-Αγαμέμνονα – Κασσάνδρας
- Ακινησία και αφωνία – χειρονομιακή δράση – παραγλωσσική έκφραση - γλωσσική έκφραση: η κλιμάκωση της σκηνικής και γλωσσικής δράσης της Κασσάνδρας
- Το οπτικό σύμβολο του «πορφυρού τάπητα»
- Τα όρια σκηνής-ορχήστρας και η διαπερατότητά τους

Ζητήματα σκηνικής παρουσίασης III

- Η διάσπαση του (12μελούς;) Χορού κατά τη σκηνή του φόνου
- Εισαγωγή «αντανακλώμενων σκηνών»: Άφιξη Κήρυκα-Άφιξη Αγαμέμνονα / Υποδοχή Αγαμέμνονα και Κασσάνδρας - Έξοδος της Κλυταιμνήστρας με τα δύο πτώματα
- Η αποκάλυψη των πτωμάτων: οπτικό επίκεντρο για περισσότερους από 400 στίχους

Ζητήματα ερμηνευτικά-σημασιολογικά I

- Η τραγική «**διπλή δέσμευση**» του Αγαμέμνονα: σύγκρουση αναγκαίων αλλά ασύμβατων μεταξύ τους δεσμεύσεων
- Η διαιώνιση της προγονικής «**ύβρεως**» και της ενδοοικογενειακής βίας, μέσα από το σχήμα «**ανταπόδοση-αντιστροφή**»: συσσώρευση πολλαπλών επιπέδων παράβασης και εκδίκεσης
- **Δίκη**: «δικαιοσύνη» και «δίκαιο» (ως μεταφυσική, υπερβατική έννοια) / «ανταπόδοση» και «τιμωρία» (ως αρχαϊκό, πρωτόγονο δίκαιο) / «δικαστήριο» και «νομική υπόθεση» (ως κοσμικό, αστικό δίκαιο): συλλειτουργία διαφορετικών σημασιών της λέξης

Ζητήματα ερμηνευτικά-σημασιολογικά II

- Συνεχής αντιπαράθεση άρρενος και θήλεος
- Εξαιρετική υπέρβαση του κοινωνικού γυναικείου φύλου από την Κλυταιμνήστρα (κυριαρχία επί του οίκου, δόλια χρήση της γλώσσας, απειλητική μοιχός, δραματική κυριαρχία): αμφισβήτηση και πλήρης ανατροπή της καθεστηκυίας πατριαρχικής δομής
- Η πολιτική (και αντιπολεμική) διάσταση του έργου: ιμπεριαλιστική πολιτική της Αθήνας – εσωτερικές φιλαρχικές συγκρούσεις – σχέσεις Αθήνας με Άργος (συμμαχία το 461/60 π.Χ.)

Σχέση με άλλες σωζόμενες τραγωδίες

- Τραγωδίες με θεματολογία από τον οίκο των Ατρείδων: *Αγαμέμνων*, *Χοηφόροι*, *Ευμενίδες* Αισχύλου – *Ηλέκτρα* Σοφοκλή – *Ηλέκτρα*, *Ιφιγένεια εν Ταύροις*, *Ιφιγένεια εν Αυλίδι*, *Ορέστης*, *Ελένη* Ευριπίδη
- *Αγαμέμνων* Αισχύλου - *Τραχίνιαι* Σοφοκλή: απιστία του ήρωα (Αγαμέμνων - Ηρακλής), επιστροφή στην πατρίδα του με συνοδεία μια αιχμάλωτη (Κασσάνδρα - Ιόλη), (αυτο)καταστροφική αντίδραση της συζύγου (Κλυταιμνήστρα - Δηιάνειρα)
- *Αγαμέμνων* Αισχύλου - *Μήδεια* Ευριπίδη: εκδικητική αντίδραση της συζύγου (Κλυταιμνήστρα - Μήδεια)
- Ο Αγαμέμνων ως δραματικό πρόσωπο: *Αίας* Σοφοκλή, *Εκάβη*, *Ιφιγένεια εν Αυλίδι* Ευριπίδη
- Η Κλυταιμνήστρα ως δραματικό πρόσωπο: *Ορέστεια*, *Ηλέκτρα* Σοφοκλή *Ηλέκτρα* και *Ιφιγένεια εν Αυλίδι* Ευριπίδη

Τέλος Ενότητας

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «**Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση**» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών,
Αικατερίνη (Καίτη) Διαμαντάκου 2015.

«Το θέατρο της Αρχαιότητας Α΄: Αισχύλος. Ορέστεια: Από την
προσωπική αυτοδικία στην επίσημη δικαιοσύνη / Αγαμέμνων:
Ο «νόστος» του ηγέτη-παιδοκτόνου». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015.

Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση:

<http://opencourses.uoa.gr/courses/THEATRE102>

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (1/4)

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Εικόνες/Σχήματα/Διαγράμματα/Φωτογραφίες

Εικόνα 1: *Ορέστεια*, «Εθνικό Θέατρο» 2001, σκηνοθεσία: Γιάννης Κόκκος. Στο Σ. Γώγος, Κ. Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, *Επίδαυρος. Το αρχαίο θέατρο, οι παραστάσεις*, Αθήνα, 2002, σελ. 446.

Εικόνα 2: *Ορέστεια*, «Εθνικό Θέατρο», 1949, σκηνοθεσία: Δημήτρης Ροντήρης. Στο *60 Χρόνια Εθνικό Θέατρο 1932-1992* (καλλιτεχνική επιμέλεια Χρ. Καραχρήστος, εισαγωγικό σημείωμα: Αλ. Σολομός), Κέδρος, Αθήνα, 1992, σελ. 69.

Εικόνα 3: *Ορέστεια*, «Εθνικό Θέατρο», 1954, σκηνοθ.: Δημήτρης Ροντήρης. Αρχείο του Εθνικού Θεάτρου – Οπτικοακουστικό υλικό, © Εθνικό Θέατρο 2008-2011, <http://www.nt-archive.gr/viewFiles1.aspx?playID=758&photoID=8172>

Εικόνα 4: *Ορέστεια*, «Θέατρο Τέχνης», 1980, σκηνοθεσία: Κάρολος Κουν. Στο Σ. Γώγος, Κ. Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, *Επίδαυρος. Το αρχαίο θέατρο, οι παραστάσεις*, Αθήνα, 2002, σελ. 326.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (2/4)

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Εικόνες/Σχήματα/Διαγράμματα/Φωτογραφίες

Εικόνα 5: Αισχύλου-Ξενάκη *Ορέστεια-Ακολουθία Αισχύλου*, ΚΘΒΕ-Ομάδα Εδάφους 1995. Στο Γ. Ανδρεάδης (επιμ.), *Στα ίχνη του Διονύσου. Παραστάσεις αρχαίας τραγωδίας στην Ελλάδα 1867-2000*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2005, σελ. 233.

Εικόνα 6: *Ορέστεια*, «Αμφι-Θέατρο», 1990, σκηνοθεσία: Σπύρος Ευαγγελάτος. Στο Σ. Γώγος, Κ. Γεωργουσόπουλος, Ομάδα Θεατρολόγων, *Επίδαυρος. Το αρχαίο θέατρο, οι παραστάσεις*, Αθήνα, 2002, σελ. 387.

Εικόνα 7: *Αγαμέμνων*, «Εθνικό (Βασιλικό) Θέατρο», 1932, σκηνοθεσία: Φώτος Πολίτης. Στο Γ. Ανδρεάδης (επιμ.), *Στα ίχνη του Διονύσου. Παραστάσεις αρχαίας τραγωδίας στην Ελλάδα 1867-2000*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2005, σελ. 210.

Εικόνα 8: *Αγαμέμνων*, «Εθνικό Θέατρο», 1959. Σκηνοθεσία: Δημήτρης Ροντήρης. Αρχείο του Εθνικού Θεάτρου – Οπτικοακουστικό υλικό, © Εθνικό Θέατρο 2008-2011, <http://www.nt-archive.gr/viewfiles1.aspx?playID=765&photoID=11181>

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (3/4)

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Εικόνες/Σχήματα/Διαγράμματα/Φωτογραφίες

Εικόνα 9: *Αγαμέμνων*, «Εθνικό Θέατρο», 1967, σκηνοθεσία: Αλέξης Μινωτής.

Αρχείο του Εθνικού Θεάτρου – Οπτικοακουστικό υλικό, © Εθνικό Θέατρο

2008-2011, <http://www.nt-archive.gr/viewFiles1.aspx?playID=815&photoID=6152>

Εικόνα 10: *Ορέστεια* (δραματουργική σύνθεση), 2005, «Εθνικό Θέατρο»,

Πειραματική Σκηνή, σκηνοθεσία: Δημήτρης Λιγνάδης. Αρχείο του Εθνικού

Θεάτρου – Οπτικοακουστικό υλικό, © Εθνικό Θέατρο 2008-2011, [http://www.nt-](http://www.nt-archive.gr/viewFiles1.aspx?playID=586&programID=49)

[archive.gr/viewFiles1.aspx?playID=586&programID=49](http://www.nt-archive.gr/viewFiles1.aspx?playID=586&programID=49)

Εικόνα 11: *Ορέστεια (Αγαμέμνων)*, «Ανοιχτό Θέατρο» 1993, σκηνοθεσία: Γιώργος

Μιχαηλίδης. Στο Δ. Φωτόπουλος, *Σκηνικά – Κοστούμια 2*, Εκδόσεις Καστανιώτη,

Αθήνα, 1995, σελ. 242.

Εικόνα 12: *Ορέστεια (Αγαμέμνων)* «Εθνικό Θέατρο», 2001, σκηνοθεσία: Γιάννης

Κόκκος. Από το Πρόγραμμα της παράστασης, σελ. 41.

Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (4/4)

Το Έργο αυτό κάνει χρήση των ακόλουθων έργων:

Εικόνες/Σχήματα/Διαγράμματα/Φωτογραφίες

Εικόνα 13: *Ορέστεια (Αγαμέμνων)*, «Εθνικό Θέατρο», 2001, σκηνοθεσία: Γιάννης Κόκκος. Από το Πρόγραμμα της παράστασης, σελ. 48.

Εικόνα 14: *Oresteia*, Εθνικό Θέατρο της Μ. Βρετανίας, 1981, σκηνοθεσία: Peter Hall.
Στο

<https://screenplaystv.files.wordpress.com/2012/01/clytemnestra-with-the-corpses.png>

Εικόνα 15: *Ορέστεια (Αγαμέμνων)*, «Ανοιχτό Θέατρο», 1993, σκηνοθεσία: Γιώργος Μιχαηλίδης. Στο Δ. Φωτόπουλος, *Σκηνικά – Κοστούμια 2*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 1995, σελ. 245.

Εικόνα 16: *Oresteia*, Εθνικό Θέατρο της Μ. Βρετανίας, 1981, σκηνοθεσία: Peter Hall.
Στο

<https://screenplaystv.files.wordpress.com/2012/01/clytemnestra-with-the-corpses.png>

Εικόνα 17: *Ορέστεια (Αγαμέμνων)*, «Εθνικό Θέατρο», 2001, σκηνοθεσία: Γιάννης Κόκκος. Από το Πρόγραμμα της παράστασης, σελ. 50.